

Ks. ARTUR ANTONI KASPRZAK

**Historia centralizacji Kościoła rzymskiego na przykładzie  
rozwoju *Vvisitas ad limina apostolorum***

*The History of centralization of the Roman Church on the Example  
of the Development of "Visitas ad Limina Apostolorum"*

Wizyty biskupów w Stolicy Apostolskiej („u progów Apostołów” – w skrócie *ad limina apostolorum*) mają, jako swoje główne zadanie, zapoznać papieża z życiem Kościoła w poszczególnych diecezjach. Dzięki sprawozdaniom składanym przez przybyłych hierarchów Ojciec Święty ma rozeznanie w życiu Kościoła katolickiego. Na przestrzeni ponad szesnastu wieków swojego istnienia praktyka wizyt *ad limina Apostolorum* przechodziła wyraźną ewolucję, nacechowaną przede wszystkim dążeniem do coraz większej centralizacji w Kościele. Zagwarantowanie odpowiedzialności papieża za zachowanie jedności wiary i komunii pomiędzy biskupami danych Kościołów dokonywało się poprzez wzmacnianie funkcji centralizującej jego rozeznanie.

W artykule zostanie poddany analizie historyczny rozwój procesu rozeznania papieskiego, które doprowadziło do centralizacji życia Kościoła katolickiego wokół Rzymu. Punkty graniczne stanowią z jednej strony okres zaczynu centrum w Kościele, którym już od I wieku stał się Prymat Piotrowy, a z drugiej – moment kulminacji, który nastąpił na przełomie XIX i XX wieku, gdy papież zobowiązał wszystkich wiernych całego świata do „hierarchicznego podporządkowania się i prawdziwego posłuszeństwa” biskupowi Rzymu. Celem analizy jest ukazanie przede wszystkim różnorodnych elementów omawianego procesu: jego początków sięgających osoby św. Piotra, kolejnych etapów, m.in. synodów rzymskich, a także drogi skomplikowanej legislacji kanonicznej. W tym ostatnim wymiarze wizyta

*ad limina*, jako praktyka określona zobowiązującym prawem wobec całego Kościoła powszechnego, pojawia się dopiero w konstytucji apostolskiej *Romanus Pontifex* papieża Sykstusa V w XVI wieku.

Temat rozwoju wizyt *ad limina Apostolorum* jako studium o centralizacji Kościoła rzymskiego wiąże się ze starożytnością tej instytucji i z faktem, że odnosi się ona zarówno do autorytetu władzy samego Papieża, jak i do biskupów. Pojęcie *centrum* w Kościele wymaga rozróżnienia, w zależności od badanego okresu, i wyjaśnienia jego znaczenia eklezjologicznego. Interesuje nas tutaj wyłącznie specyfika centralizacji Kościoła rzymskiego. Jej fundamentalny wymiar nadaje prymat św. Piotra, a Kościół rzymski cieszy się jego posiadaniem, ponieważ jest założony przez Apostołów Piotra i Pawła. Fakt ten nadaje Kościołowi od początku jego istnienia duchowe uprzywilejowanie. Z upływem wieków, poprzez legislację jurydyczną, uznanie owego uprzywilejowania stało się nie tylko moralnym, lecz także kanonicznym zobowiązaniem, którego regulacja związana była nawet z karą ekskomuniki czy suspensy. Rozwój uprzywilejowania stawał się coraz bardziej rodzajem regulatora życia w Kościołach partykularnych (na przykład żaden z nowych pasterzy nie może wypełniać swojej misji bez zachowania duchowej więzi z papieżem, następcą św. Piotra). Wizyty *ad limina* były okazją do weryfikacji tej duchowej więzi.

### **Prymat Piotrowy jako zaczyn „centrum” w Kościele**

Z woli Chrystusa wyrażonej w słowach: „Otóż i Ja tobie powiadam: Ty jesteś Piotr [czyli Skała], i na tej Skale zbuduję Kościół mój, a bramy piekielne go nie przemogą” (Mt 18, 18) fundamentem Kościoła został pierwszy apostoł, św. Piotr. W myśl mandatu Chrystusowego „Utwierdzaj braci twoich” (łac. *Confirma fratres tuos*; Łk 22, 32) otrzymał on od Chrystusa prymat wobec pozostałych Jedenastu. Pierwsze wzmianki o tworzeniu się przyszłego zwyczaju, a później obowiązku składania wizyt w centrum Kościoła u następców św. Piotra możemy znaleźć już w Nowym Testamencie. Ilustracją tego jest historia św. Pawła (por. Dz 9, 26–28; Gal 1, 15–19; Gal 2, 1–2).

Zwyczaj składania wizyt Pierwszemu z Apostołów oraz określenie centrum w Kościele pojawiły się w kontekście powolnego procesu

wyłaniania się piotrowego charyzmatu pierwszeństwa i dotyczyły nie tyle św. Piotra, ile jego następców – biskupów Rzymu. W pierwszych trzech wiekach chrześcijaństwa można dostrzec jedynie pewną „pre-eminencję” funkcji papieża. Chodzi o rodzaj „odczuwania” przez Kościół rzymski „posiadania wyższego autorytetu, wyjątkowego, który nie przestanie się już odtąd wzmacniać”<sup>1</sup>. Uznanie Rzymu przez inne Kościoły partykularne, w których pieczę sprawowali wybrani biskupi, dokonywało się przede wszystkim w duchowym uznaniu wyjątkowości Kościoła rzymskiego. Słynne świadectwo, potwierdzające takie odniesienie, daje św. Ignacy Antiocheński. Postrzega on Kościół rzymski w wielu kwestiach jako „jedyny”, wskazując wiele wyjątkowych jego cech w stosunku do innych Kościołów. Pośród nich dostrzega najpierw znak „miłosierdzia hojności Najwyższego Ojca i Jezusa Chrystusa”, następnie mówi o Kościele, który „przewodniczy (*etis prokathetai*) w stolicy Rzymian, którą cechuje: świętość, czcigodność, błogosławieństwo, godność pochwał i sukcesów”. Określa on Kościół jako „przewodniczący w miłości doskonałej [*caritas*]” (*prokathemene tes agapes*)<sup>2</sup>. Wspomniane przewodniczenie nie oznacza tutaj jeszcze jakiejś jurysdykcji, ale samą miłość (po grecku *agápe*), która wówczas oznaczała naturę samego Kościoła partykularnego, miejsce, gdzie owa miłość się realizowała<sup>3</sup>.

---

<sup>1</sup> Francuski teolog Jean Colson napisał w swojej książce, analizując kolegialność Kościoła w pierwszych wiekach chrześcijaństwa: „Wierzę, iż można podpisać się pod konkluzją prałata Duchesne: »Albo można uważać w nim samym spontaniczny akt Kościoła rzymskiego, albo ważąc słowa co do litery, nie można uniknąć wrażenia, iż od końca pierwszego wieku naszej ery, około pięćdziesiąt lat po swoim założeniu, Kościół ten czuł się już w posiadaniu wyższego autorytetu, wyjątkowego, który nie przestanie się już odtąd wypełniać«. Tenże, *L'épiscopat catholique. Collégialité et primauté dans les trois premiers siècles de l'Eglise*, Paris 1963, s. 43.

<sup>2</sup> J. Colson, *L'épiscopat catholique...*, dz. cyt., s. 44.

<sup>3</sup> Święty Ignacy Antiocheński posługuje się słowem *agápe*, pisząc swój list do mieszkańców Tralles (dzisiejsza Turcja): „Pozdrawia was *Agápe* mieszkańców Smyrny i Efezu” (dosłowny przekład z języka francuskiego); por. tamże, s. 45.

## „Monocentryzacja” w Kościele, okres rozwoju uniwersalnej roli Kościoła rzymskiego w jego części zachodniej

Proces „monocentryzacji” w Kościele, skupiony wyłącznie na Kościele rzymskim, pojawił się dopiero w IV wieku<sup>4</sup>. Stanowi on w tym czasie początek długiej, trwającej ponad pięć wieków, dyskusji nad zrozumieniem specyficznej i wyróżnionej funkcji biskupa Rzymu (*munus*) na łonie komunii powszechnej. Proces ten świadczył o stałym dążeniu do określenia prymatu biskupa Rzymu nad Kościołem całego Zachodu, a w końcu Kościoła powszechnego<sup>5</sup>.

Dopiero w wieku V możemy mówić o pierwszej wyraźnej formie wizyt *ad limina* w Stolicy Piotrowej. Charakter obowiązkowych, aczkolwiek niezależnych jeszcze wtedy, spotkań biskupów z biskupem Rzymu staje się widoczny za czasów papieża Leona I Wielkiego (440–461) oraz Grzegorza I Wielkiego (590–604). Pierwsza wzmianka o takiej formie wizyt *ad limina* to zezwolenie papieża Leona I, którego udzielił biskupom z Sycylii. Ze względu na znaczną odległość od Rzymu papież zezwolił im, by na synod przybywała delegacja trzech posłańców (*terni semper ex vobis*) i tylko raz na trzy lata. Upraszał jednakże biskupów o podtrzymanie tego zwyczaju, określając zarazem precyzyjnie miesiąc październik jako czas spotkania i cel – kwestie dyscypliny kościelnej<sup>6</sup>. Grzegorz I w maju 597 r., przypominając wcześniejsze ustalenia dotyczące biskupów Sycylii, okazał jeszcze większą wyrozumiałość, zmieniając częstotliwość *ad limina* raz na

---

<sup>4</sup> J.R. Palanque, G. Bardy, P. de Labriolle, *Le metropoli ecclesistiche alla fine del IV secolo*, w: *Storia della Chiesa*, vol. 3/II, Bologna 1972, s. 634–645.

<sup>5</sup> Na przełomie VI i VII w. papież Grzegorz Wielki (590–604) mówił o szczególnej funkcji papieża (*munus*) wobec innych stolic prymatu z wielką ostrożnością; pięć wieków później, papież Grzegorz VII (1073–1085) uważał już swoją funkcję jako autorytet jurysdykcyjny wobec całego Kościoła powszechnego. Zob. J.M. Tillard, *L'évêque de Rome*, s. 73, 75–76.

<sup>6</sup> J.-Cl. Sommier, *Histoire Dogmatique du Saint Siècle*, vol. 2, Nancy 1726, s. 275; zob. Leo I Magnus, *Ep. XVI „Ad universos episcopos per Siciliam”* (a. 447), PL, t. 54, s. 702.

pięć lat, by nie powodować nadmiernego przemęczenia delegatów<sup>7</sup>. W tym okresie nastąpił znaczny rozwój legislacji w Kościele i pojawiły się coraz większe wymagania Rzymu w stosunku do poszczególnych diecezji. W takich warunkach instytucja *ad limina* rozwijała się intensywnie.

Pierwsze jasne sformułowanie obowiązku przybycia do Rzymu z wizytą *ad limina* pojawiło się na synodzie rzymskim w 743 r. Papież Zachariasz (741–752) zobowiązał wszystkich biskupów, by przybyli na groby książąt apostoelskich Piotra i Pawła w maju. Z tego obowiązku zwolnił tych, którzy nie mogli przybyć z powodu choroby; musieli oni jednak przesłać odpowiednie pismo wyjaśniające nieobecność<sup>8</sup>. Żądana dyscyplina wymagana od biskupów, zaznaczona w kanonie prawnym, nie była wtedy nowością. Dekrety Gracjana przypisują taki obowiązek przede wszystkim papieżowi św. Anakletowi († 91)<sup>9</sup>. Z ich treści wynika, że papież ten zobowiązał grupę biskupów, których sam wyświęcił, do spotkania z nim co roku<sup>10</sup>.

### **Biskup Rzymu *episcopus universalis*. Okres rozwoju roli Kościoła rzymskiego jako uniwersalnej dla całego Kościoła**

Kolejne ważne zmiany, jeśli chodzi o wizyty *ad limina*, przyniósł okres późnego średniowiecza. Centralizację i szczegółową kodyfikację zasad życia Kościoła łacińskiego wzmocniła reforma gregoriańska (XI–XII wiek). Papież proklamował się wówczas jako *episcopus universalis*<sup>11</sup>. „Za Papieża Grzegorza VII [1073–1085] wszechobecne są sformułowania eklezjologiczne, przedstawiające Kościół jako społeczeństwo

<sup>7</sup> Zob. J. Hamer, *Note sur la collégialité épiscopale*, „Revue des Sciences philosophiques et théologiques” 1960, [s.n.], s. 491.

<sup>8</sup> Mansi, 12, 382.

<sup>9</sup> Zob. R. Rybak, *La visita „ad limina apostolorum” nei documenti della Santa sede e nel codice di diritto canonico del 1983*, Romae 1994, s. 45–46.

<sup>10</sup> Zob. L. Thomassin, dir. éd., *Ancienne et nouvelle discipline de l’Eglise touchant les bénéfiques et les bénéficiers* Chez Fr. Muguet, Imprimeur du Roy, Paris 1679, s. 268.

<sup>11</sup> Papież Grzegorz VII (1073–1085) w *Dictatus Papae* proklamuje 27 punktów najwyższej władzy jurydycznej papieża wobec całego Kościoła powszechnego. Zob. J.M. Tillard, *L’évêque de Rome*, dz. cyt., s. 75–76.

pojedyncze i podległe autorytetowi papieża”<sup>12</sup>. Pontyfikat ten przeszedł do historii jako okres rozwoju kanonistów rzymskich i teologów, którzy przypisali papieżowi wszystkie prerogatywy odnoszące się do Kościoła. Sformułowano listę *Dictatus Papae*, której treść Grzegorz VII wprowadza *notabene* bezkrytycznie w życie. Co głoszą owe słynne tezy z tej listy? Wymieńmy tutaj kilka z nich:

1. Kościół rzymski został założony przez samego Chrystusa.
2. Jedynie sam biskup Rzymu ma godność, by nazywać go biskupem powszechnym.
- (...)
7. Jedynie on sam może, według okoliczności, ustanowić nowe prawa, zgromadzić nowe ludy, zmienić charakter jakieś kolegiaty w opactwo, podzielić jakieś zasobne biskupstwo czy połączyć ubogie biskupstwa.
8. Jako jedyny może używać insygniów cesarskich.
9. Papież jest jedynym człowiekiem, którego stopy całują wszyscy książęta.
10. Jest jedynym, którego imię ma być wypowiedane we wszystkich kościołach.
- (...)
12. Jako jedyny ma władzę zdjęcia z urzędu cesarzy.
- (...)
16. Żaden synod nie może zostać nazwany generalnym bez jego rozkazu.
17. Żaden tekst kanoniczny nie istnieje poza jego autorytetem.
18. Jego wyrok nie powinien być reformowany przez nikogo, a on sam może reformować wyroki wszystkich.
19. Nie może on podlegać żadnemu sądowi.
20. Nikt nie może potępiać decyzji Stolicy Apostolskiej.
21. Ważne sprawy wszystkich Kościołów winny być jemu przedstawione.
- (...)

---

<sup>12</sup> Y. Congar i B. Dupuy, *l'Episcopat et l'Eglise universelle*. [La préf. du card. Suenens], Paris 1962, s. 238.

23. Biskup rzymski, jeśli został wyświęcony kanonicznie, staje się bez wątpienia świętym dzięki zasługom świętego Piotra...

24. Na jego rozkaz i z jego pozwoleniem umożliwia się skazywać<sup>13</sup>.

Wybitny belgijski teolog Gustav Thils SJ zauważa, że zamiarem papieża Grzegorza VII była moralna reforma Kościoła. Jednakże, jak pisze dalej: „reforma przemija, lecz tezy pozostają”<sup>14</sup>. Rzeczywiście, *Dictatus Papae* spowodował niespotykaną w historii Kościoła centralizację na osobie papieża. Tezy wzmocniły jeszcze bardziej centralną rolę Kościoła rzymskiego, a w tym kontekście również praktyka wizyt *ad limina* uległa jeszcze większym obostrzeniom prawnym. Jak zauważa w swoich badaniach ks. R. Rybak: „(...) w późnym średniowieczu papieże wymagali wciąż coraz jednoznaczniej, aby biskupi czynili wszystko w większej zależności od Biskupów Rzymu, i dla zwiększenia znaczenia ich przybycia do Rzymu, aby kończyli ją wizytą »*ad limina*«. Z tego powodu Grzegorz VII podczas Synodu rzymskiego w 1079 r. postanowił, iż w czasie swojej konsekracji, biskupi winni złożyć przysięgę, iż odbywać będą wizytę »*ad limina*« każdego roku osobiście, lub wysyłając jakiegoś delegata. (...) Natomiast Grzegorz IX [1227–1241] w swoich Dekretach zobowiązał prawnie każdego wybranego kandydata na biskupa do wypowiedzenia podczas swojej konsekracji obowiązkowej przysięgi”<sup>15</sup>.

Przez kolejne trzy stulecia – wiek XIII, XIV i XV – mimo oporów biskupów wobec obowiązkowego charakteru wizyt *ad limina*, a nawet częściowego pomniejszenia znaczenia ich praktykowania, nigdy nie zostały one jednak zawieszane czy prawnie anulowane<sup>16</sup>.

<sup>13</sup> J.M. Tillard, *L'évêque de Rome*, dz. cyt., s. 75–76.

<sup>14</sup> G. Thils, *Unité catholique ou centralisation à outrance?*, Louvain 1969, s. 38.

<sup>15</sup> R. Rybak, *La visita „ad limina apostolorum”...*, dz. cyt., s. 58.

<sup>16</sup> „(...) Od XII do XIV wieku biskupi byli świadomi obowiązkowej corocznej wizyty, pomimo tego nie wszyscy tego obowiązku dopełniali; w konsekwencji wizyty *ad limina* zaczęła tracić na znaczeniu. (...) Podczas okresu Soboru w Konstancji (1414–1418) i Soboru w Bazylei, pomimo niezadowolnienia Stolicy Apostolskiej, nie zrodził się żaden dekret przeciwny wizytom *ad limina*. Niemniej wciąż coraz bardziej wzrastała wrogość wobec tego typu instytucji”. Tamże, s. 58–59. Studium szczegółowej analizy wyżej wymienionych wniosków tamże, s. 46–59.

## **Wizyty *ad limina Apostolorum* po Soborze Trydenckim i kluczowa konstytucja apostolska papieża Sykstusa V *Romanus Pontifex***

Od XVI wieku rozeznanie różnych sytuacji i kwestii duszpasterskich dotyczących Kościołów partykularnych zostało skoncentrowane na kompetencji urzędów Watykanu i samego papieża. Zrodziło to potrzebę podjęcia jeszcze większej legislacji instytucji wizyt *ad limina*, które dostarczały podstawowych informacji o tym, co dokonuje się na terenie Kościołów lokalnych. Gdy w grudniu 1540 r. podczas Soboru Trydenckiego biskupi poprosili o zmianę zaprzysiężenia dotyczącego obowiązku udania się do Rzymu *ad limina* z okresu corocznego na okres co pięć lat, papież Paweł III odmówił aprobacji<sup>17</sup>. Biskupi uzasadniali swój wniosek poważną przeszkodą do wypełniania prawa rezydencji biskupów w ich właściwych diecezjach<sup>18</sup>. Mimo że kwestia powróciła raz jeszcze do dyskusji biskupów *in aula* w grudniu 1562 r., w dokumentacji końcowej tego Soboru nie pojawiała się żadna zmiana dotycząca wizyt *ad limina*. Powodem podtrzymania przez papieża uciążliwych spotkań z tak dużą częstotliwością był zarówno obszerny program odnowy Kościoła poprzez wzmocnienie duszpasterskiej roli biskupów. Motywacją był również fakt, że Sobór ten nie zastanawiał się nad dogłębną analizą roli samego episkopatu<sup>19</sup>. Zgodę na zmianę otrzymali tylko biskupi niemieccy. Już po Soborze papież Grzegorz XIII przyzwolił na przeprowadzanie wizyt *ad limina* biskupów tego kraju nie co dwa, lecz co trzy lata. Zgoda na złagodzenie prawa została umotywowana perturbacjami spowodowanymi rozszerzającym się tam protestantyzmem<sup>20</sup>.

---

<sup>17</sup> *Concilium Oecumenicum Tridentinum, Episcoporum petitiones de impedimentis residentiae tollendis, Paulo tertio praesentatae. Mense decembri 1540*, w: *Concilium Tridentinum, Diarium, Actorum Epistularum Tractatum nova collection edita a societate Georresiana*, t. 4, act. I, Friburgi Brisgoviae 1904, s. 484, przypis 27.

<sup>18</sup> R. Rybak, *La visita „Ad limina apostolorum”...*, dz. cyt., s. 60; zob. *Concilium Oecumenicum Tridentinum, Episcoporum petitiones...*, art. cyt., s. 484, przypis 27.

<sup>19</sup> Zob. R. Rybak, *La visita „ad limina apostolorum”...*, dz. cyt., s. 61.

<sup>20</sup> Biskupi niemieccy nie mogli pozwolić sobie na opuszczenie kraju, który z powodu konfliktów religijnych znalazł się na krawędzi wojny domowej. Zob.



W XVI wieku zredagowany został dokument stanowiący historyczny przełom w ewolucji i zarazem w reformie wizyt *ad limina*. Chodzi o publikację z 20 XII 1585 r. konstytucji *Romanus Pontifex* papieża Sykstusa V. Autor tego dokumentu przeszedł do historii jako „Sykstus Groźny”. Jak podkreślają historycy, już w dzień inauguracji pontyfikatu ogłosił, że podejmie „stanowcze postanowienia”, aby przeprowadzić reorganizację Kościoła katolickiego w myśl reformy Soboru Trydenckiego<sup>21</sup>. We wspomnianej konstytucji ustanawia wizyty *ad limina* w formie uroczystej i obowiązkowej dla wszystkich biskupów Kościoła katolickiego<sup>22</sup>. Konstytucja określa autorytet papieża jako najwyższy (ponad wszystkimi biskupami) i podejmuje reformę *ad limina* na czterech płaszczyznach.

Po pierwsze ustala obowiązek, dotyczący wszystkich patriarchów, prymasów, arcybiskupów, biskupów i kardynałów, aby zanim otrzymają konsekrację lub paliusz, złożyli przysięgę, że w czasie ustalonym udadzą się z wizytą na groby Apostołów Piotra i Pawła oraz na spotkanie z biskupem Rzymu. Pierwszy punkt reformy stanowił instrukcję wskazującą, w jaki sposób miały zostać przekazywane informacje do Rzymu. Chodziło o opisanie pełnionych funkcji pasterzy, rzeczywistości, w jakiej przyszło im pracować, jeśli chodzi o sprawy Kościoła, o przekazanie informacji dotyczących duchowieństwa, dyscypliny wiernych, dziesięciny, wszystkich spraw dotyczących wiary<sup>23</sup>.

---

J. Długosz, *Biskupia visitatio liminum*, „Collectanea Teologica” 1933, nr 14, s. 188, przypis 44.

<sup>21</sup> Zob. J. Vandrissse, *Paul VI et les évêques de France. Un bond dans l'espérance*, Paris 1978, s. 15.

<sup>22</sup> Sixtus V, *Romanus Pontifex* (20.12.1585), FONTES, t. 1, nr 156. Konstytucja opiera się na ustaleniach VI Synodu prowincjalnego z maja 1582 r., w którym podejmowano propozycję z ustanowienia kard. Karola Boromeusza, aby dla respektowania rezydencji biskupa w swojej diecezji w corocznej wizycie *ad limina* mogła być wysyłana delegacja. Zob. R. Rybak, *La visita „Ad limina apostolorum”...*, dz. cyt., s. 62.

<sup>23</sup> W konstytucji czytamy: „de toto eorum pastori officio; deque rebus omnibus ad ipsarum, quibus praesunt, Ecclesiarum statum, ad Cleri, et Populi disciplinam, animarum denique, quae illorum fidei creditae sunt”. Sixtus V, *Romanus Pontifex* (20.12.1585), s. § 3.

Punkt drugi reformy wyjaśniał okoliczności, w jakich dany biskup z uzasadnionego powodu musiał pozostać w diecezji. W tym wypadku biskup był zobowiązany do delegowania odpowiedniego wysłannika, mającego specjalne ku temu pozwolenie. Dokument precyzował, że wysłannik ten powinien należeć do kapituły kanoników lub posiadać inny tytuł dystynkcji kościelnej.

Trzeci punkt reformy dotyczył podziału wszystkich diecezji na cztery grupy w zależności od odległości od Rzymu, co wpływało na różne okresy obowiązkowych wizyt. Do grupy zobowiązanej do wizyt co trzy lata wyznaczono Italię i jej bliskie wyspy: Sycylię, Sardynię, Korsykę oraz Dalmację i Grecję. Do grupy, która miała odbywać wizyty z częstotliwością co cztery lata, zaliczono: Niemcy, Francję, Hiszpanię, Belgię, Czechy, Węgry, Anglię, Szkocję, Irlandię, kraje bałtyckie i wyspy Morza Śródziemnego. Co pięć lat mieli udać się do Rzymu biskupi z najdalszych regionów Europy, a także z bliskiego wybrzeża Afryki i z innych wysp europejskich i afrykańskich oraz z Oceanu Atlantyckiego. W ostatniej grupie, zobowiązanej do wizyt co dziesięć lat, byli biskupi z Azji, Ameryki i reszty świata<sup>24</sup>. Okres wizyt rozpoczynał się z chwilą konsekracji lub gdy dany arcybiskup otrzymywał paliusz, albo został przeniesiony do innej siedziby<sup>25</sup>.

Konstytucja *Romanus Pontifex* papieża Sykstusa V jest niepodważalnie najważniejszym dokumentem w rozwoju *ad limina* w całej historii tej instytucji. Aż do pontyfikatu Piusa X (pierwsze lata XX wieku), czyli przez ponad 325 lat, stanowiła stale aktualną wykładnię prawa. Było ono respektowane i funkcjonowało w realiach rozwijającego się Kościoła przez ten okres bez większych zmian<sup>26</sup>. Pierwsze niewielkie modyfikacje dokonały się w XX wieku. Chodzi o zmianę szczegółowych procedur wizyt w danych kongregacjach, jak również kwestie dotyczące biskupów pomocniczych czy okresu rozpoczynającego odliczanie lat w celu ustalenia kolejnych wizyt<sup>27</sup>.

---

<sup>24</sup> Por. tamże, s. § 3.

<sup>25</sup> Zob. R. Rybak, *La visita „ad limina apostolorum” ...*, dz. cyt., s. 66.

<sup>26</sup> Tamże.

<sup>27</sup> Tamże, s. 66–73.

## Niedokończony Sobór Watykański I – centralizacja Kościoła rzymskiego skupiona na osobie papieża

Kulminacją centralizacji wokół Rzymu był wiek XIX, gdy Sobór Watykański I (1869–1870) ogłosił prymat oraz nieomylność papieża (w sprawach wiary i moralności w nauczaniu uroczystym *ex cathedra*) jako dogmat i gdy zobowiązał wiernych całego świata do „hierarchicznego podporządkowania się i prawdziwego posłuszeństwa” wobec biskupa Rzymu. Omawiana tutaj konstytucja *Pastor Aeternus* jest dokumentem, który koncentruje się na obronie wszystkich możliwych prerogatyw władzy papieża<sup>28</sup>.

Zmiany w legislacji *ad limina* w XIX wieku odnosiły się do krajów misyjnych. Za pontyfikatu Piusa IX (1846–1878) przeszły do historii, jako niezwykle osiągnięcia, kwestie rozbudowy struktury wewnętrznej Kościoła za granicą. Pomimo szczególnie trudnego zadania przeprowadzenia Kościoła z dawnego modelu, funkcjonującego w ustroju polityczno-społecznym monarchii i oligarchii, do modelu funkcjonującego w demokracji i separacji władzy państwowej od kościelnej (por. Jean Bodin, Thomas Hobbes, Jean-Jacques Rousseau), Kościół zdołał otworzyć w XIX wieku aż 200 nowych diecezji i wikariatów apostołskich w Europie i w Stanach Zjednoczonych. Relacje dyplomatyczne koncentrowały się na odtworzeniu struktury misyjnej Kościoła w Chinach. Jeśli dotychczas wikariusze apostołscy,

<sup>28</sup> Skrajna centralizacja Kościoła spowodowała ostrą dyskusję tuż przed samym ostatecznym głosowaniem nad konstytucją *Pastor Aeternus*. 13 VII 1870 r. na pięć dni przed ostatecznym głosowaniem na 451 głosów *placet*, 88 było *non placet*, a 62 *placet iuxta modum*. Mniejszość, która nie życzyła sobie tak radykalnej władzy papieża, uważała to głosowanie za sukces, gdy tymczasem „gotowy do dialogu Pius IX stwierdził: *z placet iuxta modum* można rokować, *z non placet* – nigdy”. W chwili końcowego głosowania, 18 lipca, 533 biskupów zagłosowało *placet*, 2 *non placet*. Tuż przed głosowaniem 55 biskupów w formie protestu opuściło obrady Soboru jako znak, iż papież Pius IX nie chciał kompromisu z wolą mniejszości. Zaatakował nawet kardynała Guidiego słowami: „La tradizione sono io” (to ja jestem tradycją). Zob. K. Schatz, *Sobory Powszechne. Punkty Zwrotne w historii Kościoła*, Kraków 2002, s. 252; A. Baron, H. Pietras, *Dokumenty Soborów Powszechnych: Tekst łaciński i polski. Tom IV, (1511-1870): Lateran V, Trydent, Watykan I*, t. 33, Kraków 2005, s. 919; BF 52, Dz 1827.

którzy pełnili w tym ostatnim kraju rolę biskupów i byli zobowiązani do składania wizyt *ad limina* według obowiązującego prawa z XVI wieku – za każdym razem osobiście – od 24 grudnia 1849 r. mogli dokonywać tego już za pośrednictwem wyznaczonych do tego zadania osób. Decyzja wiązała się z zachowaniem większego dobra, jakim było nieopuszczanie misji<sup>29</sup>. 1 czerwca 1877 r. Kongregacja *Propaganda Fide* wydała instrukcję, w której sprecyzowała, że obliczanie daty wizyty miało być dokonywane bez zmian – od 20 grudnia 1585 r., czyli dnia publikacji konstytucji papieża Sykstusa V *Romanus Pontifex*. Zaznaczono, że należy kontynuować obliczanie nowych wizyt *ad limina* od owej daty, nawet jeśli z jakichś powodów poprzednicy danych biskupów nie zachowali tego prawa. Wizytę apostołską mogły w imieniu prałatów przeprowadzać odpowiednio wyznaczone do tego osoby<sup>30</sup>.

Reformę wizyt *ad limina* na Soborze Watykańskim I podjęto tylko w ramach propozycji i wstępnej dyskusji. Nowe rozwiązania zaproponowała grupa 37 biskupów z Neapolu. 12 grudnia 1869 r. Sekretariat Soboru zapisał następujące postulaty:

- przedłużenie okresu składania obowiązkowych wizyt;
- nieprzypisywanie kar kościelnych za nieprzybycie z wizytą do Rzymu, która była usprawiedliwiona jakąś przeszkodą;
- uczestniczenie w wizytach również biskupów tytularnych<sup>31</sup>.

8 stycznia 1870 r. komisja przygotowawcza przedstawiła wstępny schemat, w którym rozdział czwarty podejmował kwestie wizyt *ad limina*. Dokument potwierdził nauczanie papieża Sykstusa V oraz Benedykta XIV, odrzucając jednocześnie wszelkie próby złagodzeń dotychczas funkcjonującego prawa. Obligatoryjna obecność biskupów podczas wizyt była rozszerzona do funkcji *prelati nullius*<sup>32</sup>. Nie było

---

<sup>29</sup> Zob. Sacra Congregatio de Propaganda Fide, *Litterae „Ad memorandum Praesulem”* (24.12.1849), „Collectanea” 1(1849), nr 1039.

<sup>30</sup> Sacra Congregatio de Propaganda Fide, *Instructio, „Inter praecipua officia”* (1.06.1877), „Collectanea” 2(1877), nr 1472, s. 106–109.

<sup>31</sup> R. Rybak, *La visita „Ad limina apostolorum”...*, dz. cyt., s. 79.

<sup>32</sup> *Prelati nullius* – prałaci posiadający władzę *quasi*-biskupa diecezjalnego, sprawujący władzę nad księżmi w różnych częściach diecezji, czasami oddzielnych

tutaj jeszcze mowy o biskupach pomocniczych. Poza tym schemat przewidywał podtrzymanie suspensy zastrzeżonej dla papieża<sup>33</sup>. Dyskusja nad schematem miała miejsce w dniach 14–21 stycznia 1870 r. Tekstu schematu jednak nie ratyfikowano, gdyż 20 października tegoż roku Sobór został zawieszony *sine die* przez Piusa IX. Powodem była rozszerzająca się wojna prusko-francuska, a w samej Italii zajęcie Rzymu przez wojska monarchii konstytucyjnej Włoch.

### **Legislacje wizyt *ad limina* za Pontyfikatu Piusa X i Benedykta XV: centrum Kościoła jako urząd kurii rzymskiej**

W XX wieku pierwszym znaczącym wydarzeniem dla wizyt *ad limina* była zapowiedź sformułowania prawa kanonicznego dla całego Kościoła powszechnego. Przygotowanie nowego Kodeksu prawa rozpoczęł papież Pius X (1903–1914), powołując odpowiednią komisję<sup>34</sup>. Reforma dotyczyła przede wszystkim kurii rzymskiej. Konstytucja *Sapienti consilio* z 29 czerwca 1908 r. przeniosła kompetencję Kongregacji zgromadzenia *super statu Ecclesiarum* na Zgromadzenie konsystorialne. Raporty biskupów dotyczące stanu ich diecezji były odtąd materiałami dyskusji i analizy Zgromadzenia pełnego lub generalnego, składającego się z wszystkich kardynałów potrzebnych do rozwiązania danego problemu. Raporty o stanie diecezji klasyfikowano według grup, prowincji lub regionów<sup>35</sup>.

---

przestrzennie. Funkcja ta zbliżona było do dzisiejszej koncepcji prawa kanonicznego tzw. prałatury personalnej. Zob. KPK § 294–279.

<sup>33</sup> *Suspensa ab usu pontificalium* miała być dostosowana do skali oporu „si contumacia creverit, aequum est, ut gravioribus poenis in eos animadvertatur”. Zob. rozdział IV schematu *O Biskupach, synodach oraz wikariuszach generalnych*. Jest to dokument, który nie doczekał się dyskusji ani promulgacji.

<sup>34</sup> Zob. *Motu Proprio Arduum sane manus* z 19 III 1904 r., w którym czytamy: „Ut univerae Ecclesiae leges, ad haec usque tempora editae, lucido ordine digestae, in unum colligerentur, amotis inde quae abrogatae essent ut obsoletae, aliis, ubi opus fuisset, ad nostrorum temporum conditionem propriis aptatis”.

<sup>35</sup> Zob. R. Rybak, *La visita „Ad limina apostolorum”...*, dz. cyt., s. 84–85; F. Jankowiak, *La Curie romaine de Pie IX à Pie X. Le gouvernement central de l'Église et la fin des États pontificaux*, Rome 2007, s. 562.

Dekret papieża *A remotissima* z 1909 r. przedstawił potrzebę głębszej odnowy i przyglądnięcia się wszystkiemu, co nie odpowiadało nowym wymaganiom. Pius X, który pragnął dogłębnej odnowy Kościoła w Chrystusie – *instaurare omnia in Christo*, podkreślał wymóg takiej odnowy, odpowiadającej duchowi czasu. Dostrzegał potrzebę lepszej komunikacji w Kościele. Te zalecenia znalazły ostatecznie rozwiązanie za pontyfikatu Benedykta XV. Komisja legislacji Prawa Kanonicznego z 1917 r., na podstawie wytycznych dekretu *A remotissima*, zaproponowała siedem kanonów w sprawie odnowienia wizyt *ad limina*<sup>36</sup>. Kanon 1. przypominał, że wszyscy biskupi diecezjalni byli zobowiązani udać się z wizytą do biskupa Rzymu co pięć lat, przedstawiając raport swojej diecezji. Wyłączeni z tej zasady byli biskupi tytularni. Kanon 2. precyzował, że dany biskup winien opracować raport o swojej diecezji, natomiast czas odliczania pięcioletniego okresu należało rozpocząć od 1 stycznia 1911 r. Wizyty biskupów z poszczególnych krajów w stosunku do tej daty zostały ustalone następująco:

- w pierwszym roku pięciolecia, to znaczy w 1911 r., winni udać się z wizytą ordynariusze takich krajów czy regionów, jak: Italia, Korsyka, Sardynia, Sycylia, Malta i inne wyspy znajdujące się w pobliżu;
- w drugim roku pięciolecia winni przybyć do Rzymu biskupi z Hiszpanii, Portugalii, Francji, Belgii, Szkocji, Irlandii i z przyległych wysp;
- w trzecim roku wizytę winni odbyć ordynariusze Austro-Węgier, Niemiec i z Europy centralnej i wschodniej;

---

<sup>36</sup> Dekretowi *A remotissima* z 1909 r. towarzyszyła również instrukcja, zatytułowana *Ordo servandus in relatione de statu ecclesiarum*, wydana w tym samym roku również przez Kongregację Konsystorialną. Instrukcja ustanawiała spis 55 punktów, według których biskupi diecezjalni winni redagować opis sytuacji swojej diecezji. Pytania i podejmowane kwestie zwracały uwagę na formację młodzieży, aktywność stowarzyszeń wiernych oraz pobożnych towarzystw, jak również asystencji pomocy *caritas* czy wydawnictw książek i gazet. Zob. *Sacra Congregatio Consistorialis, Ordo servandus in relatione de statu ecclesiarum* (31.12.1909), AAS 1910, nr 2, s. 17–34.

- w czwartym roku powinni przybyć do Rzymu ordynariusze z całej Ameryki i przyległych wysp;
- w roku piątym, to znaczy w 1915, wizytę mieli odbyć biskupi Afryki, Azji, Australii i przyległych wysp<sup>37</sup>.

Kanon 3. określał sposób, w jaki należało przedstawić raport wizyt *ad limina*. Po raz pierwszy precyzuje się, że winien on być napisany po łacinie i że podejmowane zagadnienia winny pozostać tajne pod karą *gravi secreti lege adstringuntur*<sup>38</sup>. Kolejne kanony, 4–6, omawiały przebieg samej wizyty w Rzymie. Nowością było tutaj zobligowanie biskupów diecezji spoza Europy, których wcześniej wizyty były wymagane co dziesięć lat, do odbywania ich co pięć lat<sup>39</sup>. Ułatwieniem miała być jednakże możliwość, bez starania się o dyspensę papieża, przesłania raportu poprzez biskupa koadiutora lub biskupa pomocniczego; za zgodą Stolicy Świętej mógł to być również wyznaczony kapłan. Dokument po raz pierwszy nie określał kary zarezerwowanej dla Stolicy Apostolskiej za nieprzybycie z wizytą do Rzymu. Akcent z jednostronnej wizji Kościoła, podkreślający prymat Kościoła rzymskiego, powoli przesunął się w kierunku większej wrażliwości na wizję komunii Kościołów lokalnych z papieżem.

Kolejna reforma wizyt *ad limina* za pontyfikatu papieża Benedykta XV dotyczyła zmian przy okazji publikacji pierwszego *Kodeksu prawa kanonicznego* Kościoła powszechnego, ogłoszonego Konstytucją Apostolską *Providentissima Mater Ecclesia* 27 V 1917 r. Nas interesują szczególnie kanony 340–342, znajdujące się w tytule VIII pierwszego rozdziału *De episcopis*. Program wizyty *ad limina* przewidywał trzy akty:

- 1° osobista modlitwy nad grobami Apostołów Piotra i Pawła;
- 2° spotkanie z biskupem Rzymu, wyrażające posłuszeństwo i cześć papieżowi;
- 3° przedstawienie relacji o stanie swojej diecezji.

<sup>37</sup> Sacra Congregatio Consistorialis, *Decr. „A remotissima”* (31.12.1909), can. 2, § 1–7, AAS 1910, nr 2, s. 14.

<sup>38</sup> Zob. tamże, s. 15.

<sup>39</sup> Tamże, kanon 4, § 1–2.

Kodeks łączył pod pojęciem „biskupi rezydujący” wszystkie ważne funkcje pełnione w prawie przez wikariuszy i prefektów apostoelskich, również opatów i prałatów *nullius*, a także administratorów apostoelskich *permanentiter constitutus*. Relacje o stanie diecezji miały być odąd przedstawiane Kongregacji Konsystorialnej lub Kongregacji *Propaganda Fide*<sup>40</sup>. Formularz relacji, który funkcjonował *notabene* jeszcze w okresie posoborowym (aż do roku 1975!), został określony w bardzo szczegółowym kwestionariuszu, wydanym w specjalnym dekreście 4 listopada 1918 r.<sup>41</sup> Dwanaście rozdziałów z różnorodnych dziedzin życia diecezji dotyczyło następujących kwestii:

Rozdz. I: Informacje ogólne o stanie personalnym i przestrzennym;

Rozdz. II: Informacje dotyczące administrowaniem dóbr doczesnych, o inwentarzach i archiwach;

Rozdz. III: O sprawach dotyczących wiary i kultu Bożego;

Rozdz. IV: O kwestiach odnoszących się do ordynariusza miejsca;

Rozdz. V: O sprawach kurii diecezjalnej;

Rozdz. VI: O seminarium;

Rozdz. VII: O duchowieństwie w ogólności;

Rozdz. VIII: O kapitułach;

Rozdz. IX: O dziekanach i proboszczach;

Rozdz. X: O osobach zakonnych;

Rozdz. XI: O ludzie Bożym;

Rozdz. XII: Syntetyczna ocena ordynariusza o stanie diecezji<sup>42</sup>.

Dekret przewidywał również nową datę rozpoczęcia wizyt pięciorocznych – rok 1921<sup>43</sup>.

---

<sup>40</sup> Zob. CIC, kan. 248, § 3, 252, § 1.

<sup>41</sup> Zob. Sacra Congregatio Consistorialis, C. de Lai, card., „*De Relationibus Dioecesanis*” (4.II.1918), AAS 1918, nr 10, s. 487–503.

<sup>42</sup> Por. tamże, s. 488–502.

<sup>43</sup> Tamże, s. 487. Należy wspomnieć zmiany w legislacji wizyt *ad limina*, dokonane jeszcze przed Soborem Watykańskim II, w dwóch kwestiach. Dla diecezji misyjnych Kongregacja Propaganda Fide rozszerzyła formularz *relatio* do 17 rozdziałów, podzielonych na dziewięćdziesiąt punktów formularza (zob. *Copendium notionum circa statum missionum* z 1922 r). W lutym 1958 r. uszczegółowieniu uległa również



## Konkluzja

Analiza wizyt *ad limina* pokazuje, że centrum w Kościele jest rzeczywistością dynamiczną. W odniesieniu do całej historii tej instytucji możemy mówić o „centrum” – na początku jako kategorii duchowego przewodniczenia Kościoła Rzymu wraz z jego biskupem – papieżem. Tak było w pierwszych trzech wiekach, gdy Kościół rzymski otrzymał „preeminencję” wobec wszystkich innych Kościołów partykularnych w charakterze przewodniczenia duchowego. W pierwszych wiekach rozeznanie odbywało się w dużej mierze poprzez synody lokalne; papież pełnił swoją rolę jako *primus inter pares*. Dopiero od IV wieku charyzmat prymatu duchowego i wzorzec miłości *caritas* zaczął przegradzać się w centralizację wokół Kościoła Rzymu i dążenie do stania się *Mater et Magistra* najpierw dla Kościoła zachodniego. Występowała jeszcze wówczas sytuacja „policentryzacji” Kościołów partykularnych. Kościół rzymski stanowił „centrum” obok innych „Kościołów-centrów”, jak podkreślali w III wieku św. Ireneusz i Tertulian. Oprócz Rzymu takie centra stanowiły: Kościół w Smyrnie, Efezie, Koryncie i Filipii. „Monocentryzacja”, skupiona wyłącznie na Kościele Rzymu, tworzyła się stopniowo. W procesie tym ważną rolę odgrywały: praktyka rozstrzygania sporów pomiędzy biskupami czy biskupami a cesarzem (por. Synod w Sardyce) oraz inicjatywy ewangelizacyjne nowych narodów, które zainicjował papież.

Po raz pierwszy uznanie Kościoła rzymskiego za uniwersalne „centrum” całego Kościoła powszechnego nastąpiło w późnym średniowieczu. Od XI i XII wieku centrum staje się jednoznaczne. Kościół Rzymu uznano za centrum całego Kościoła powszechnego. Od pontyfikatu papieża Grzegorza VII (1073–1085), gdy ogłoszono 27 wyjaśnień prymatu papieskiego (*Dictatus Papae*), biskup Rzymu stał się widzialnym i uznanym prawnie zwornikiem całego Kościoła. Regulacja prawna wyższości autorytetu biskupa Rzymu w stosunku do innych biskupów i całego Kościoła stała się tak silna, że od tego czasu zatarły się nawet pierwotna rola biskupów oraz, w rozumieniu

---

kwestia diecezji ordynariusza polowego. Zob. Sacra Congregatio Consistorialis, *Decr. „Ad Sacra limina”* (28.2.1959), AAS 1959, nr 51, s. 272–274.

najstarszej Tradycji Kościoła, fundamentalne znaczenie Kościołów partykularnych.

Niewątpliwie apogeum postrzegania Kościoła rzymskiego jako centrum Kościoła powszechnego nastąpiło na Soborze Watykańskim I pod koniec XIX wieku, gdy Sobór ten zdefiniował władzę papieską w konstytucji dogmatycznej *Pastor Aeternus* jako „pełną, najwyższą, zwyczajną i bezpośrednią w odniesieniu do wszystkich poszczególnych Kościołów”.

Potwierdza się ścisła zależność pomiędzy procesem wspomnianej centralizacji wokół Kościoła rzymskiego a rozwojem wizyt apostołskich *ad limina*. Natura tej instytucji wiąże się od samego początku z postacią św. Piotra i jego następców. Jej celem jest nadanie bądź podtrzymanie jedności biskupów, pasterzy Kościołów partykularnych. Historia procesu umacniania się roli biskupa Rzymu przekładała się tutaj na kodyfikację kanoniczną regularnej praktyki udawania się biskupów na spotkanie z papieżem. Możemy tutaj wyróżnić cztery etapy tego procesu.

W okresie starożytności (do IV wieku), gdy Kościół rzymski stanowił centrum pośród innych ważnych ośrodków kościelnych, *ad limina* odnosiła się tylko do części zachodniej Kościoła. Na spotkanie z papieżem udawali się wyłącznie biskupi z terenów dzisiejszej Italii. Spotkania odbywały się przy okazji zwoływanych synodów lub po trzeby wyboru nowego biskupa Rzymu.

W drugim etapie, od V do XI wieku, po raz pierwszy wyraźnie określono prawem kanonicznym instytucję wizyt *ad limina*. W 734 r. synod rzymski podjął pierwsze jasne sformułowanie obowiązku przybywania z wizytą *ad limina* do Rzymu. Ustalono częstotliwość przybywania biskupów z Sycylii najpierw co trzy, a później co pięć lat; określono nawet termin tych wizyt – miesiąc maj.

Trzeci etap rozwoju *ad limina* przypada na okres uznania roli Kościoła rzymskiego i funkcji papieża za uniwersalną dla całego Kościoła; chodzi tutaj zwłaszcza o pontyfikat papieża Grzegorza VII i okres XI i XII wieku. Centralizacja na osobie papieża w stopniu niespotykanym w historii Kościoła spowodowała jeszcze większe obostrzenia prawa kanonicznego odnośnie do wizyt *ad limina*. Chociaż biskupi pragnęli

pomniejszenia roli owych wizyt, prosząc o zmniejszenie częstotliwości przybywania do Rzymu, poszczególni papieże konsekwentnie wymagali podtrzymania owej praktyki w sposób niezmienny.

Czwarty etap rozwoju *ad limina* wyznacza reforma papieża Sykstusa V w XVI wieku. W jego słynnej konstytucji apostolskiej *Romanus Pontifex* z 20 XII 1585 r. wprowadza się pierwsze uroczyste ustanowienie wizyt *ad limina* jako obowiązkowe dla wszystkich biskupów z całego świata. Od tego czasu biskupi z wszystkich krajów, w zależności od kategorii, mają obowiązek odbycia takich wizyt z różną częstotliwością. Im bardziej byli oddaleni od Rzymu, tym częstotliwość ich obowiązkowego spotkania z papieżem była rzadsza – od trzech do dziesięciu lat.

Generalnie rzecz ujmując, należy stwierdzić, że wizyty *ad limina* nie były poddawane większym modyfikacjom. Przedstawiona analiza reformy instytucji *ad limina* kończy się na wytycznych pierwszego powszechnego Kodeksu Prawa Kanonicznego w 1917 r. Reforma ta przypada na okres wyjątkowego znaczenia kurii rzymskiej dla całego Kościoła powszechnego, który od początku XX wieku stanowi jego centrum. Ponad tysiącletnia historia centralizacji Kościoła rzymskiego świadczy o ogromnym znaczeniu prymatu biskupa Rzymu, papieża, następcy św. Piotra. Ów prymat jest nie tylko przywilejem, lecz przede wszystkim trudnym zadaniem, jeśli chodzi o odpowiedzialność za zachowanie jedności całego Kościoła.

### Streszczenie

Niniejsze studium ukazuje związek pomiędzy rozwojem centralizacji Kościoła Rzymu w stosunku do innych Kościołów partykularnych a procesem rozwoju wizyt *ad limina*. Na przestrzeni historii sukcesywnie wzmacniała się rola papieskiej jurysdykcji. Odzwierciedla ten proces instytucja *ad limina*, ukazując w praktyce swojego funkcjonowania coraz większe wpływy papieża na diecezje oraz pomniejszanie tym samym pełnej niezależności ich pasterzy – biskupów.

Instytucja wizyt apostolskich jest pewnego rodzaju wskaźnikiem stopnia centralizacji wokół Kościoła rzymskiego. Niniejsza analiza określa kilka najważniejszych etapów owego rozwoju. Pośród nich znajduje się

moment uznania Rzymu w IV wieku jako jedyne centrum w Kościele powszechnym. Wcześniej Kościół rzymski był jednym z wielu ważnych ośrodków, pośród innych ważnych Kościołów lokalnych, a wizyty *ad limina* były przeprowadzane jedynie w Kościele zachodnim. Od V do XI wieku *ad limina* otrzymała swoją pierwszą kodyfikację kanoniczną; określona została jej częstotliwość; po raz pierwszy wizyty apostolskie otrzymały osobną i niezależną od synodów formę. Od XI do XII wieku, gdy rola Kościoła rzymskiego jako centrum została rozszerzona na cały Kościół powszechny, wizyty *ad limina* stały się obowiązkowe dla wszystkich Kościołów. Najbardziej znaczący rozwój wizyt apostolskich miał miejsce w XVI wieku. Ich oficjalne funkcjonowanie i zobowiązanie całego Kościoła do ich regularnego przeprowadzania inaugurował Papież Sykstus V w konstytucji apostolskiej *Romanus Pontifex*.

### Summary

This study shows the link between the centralizing development of the Church of Rome over other Churches, dioceses, and the visits *ad limina* development process. Since the role of the pope's power of jurisdiction was strengthened through the centuries, in the same way, *ad limina* institution in its operation, showed more direct influence of the pope on dioceses and thus less independence on their bishops.

The bishops visits institution is a kind of indicator of the degree of centralization around the Church of Rome. This study collects some the most significant stages of this development. A unique centre in the Church appears only from IV century. Before, the Roman Church was a centre among other important Churches. During the first period, the bishops visit *ad limina* was affected only by western part of the Church. From V to XI century, *ad limina* received its first canonical prescriptions; oriented by indicating the frequency, time of visit began to settle in a first form, independent of synods. From XI – XII century, when the centre of the Roman Church was expanding to the Universal Church, *ad limina* became mandatory for every Church. However, his most significant development, was established only in the sixteenth century. His solemn inauguration and obligatory for the universal Church was introduced by the apostolic constitution *Romanus Pontifex* by Pope Sixtus V.

This study explain the development of centralization of the Church of Rome until the introduction of the First universal canon law in 1917. In this

time, the centralization was focused on the modern and complex structure of the Roman Curia.

**Słowa kluczowe:** wizyty *ad limina*, episkopat, kolegialność, papież, centrum Kościoła, peryferia Kościoła, papież Franciszek, papież Paweł VI, rozeznanie duszpasterskie, ekumenizm, Sobór Watykański II

**Key words:** *ad limina* visits, Episcopacy, collegiality, Pope, the centre and periphery of the Church, Pope Francis, Pope Paul VI, pastoral discernment, ecumenism, Council Vatican II

## Bibliografia

- Baron A., Pietras H., *Dokumenty Soborów Powszechnych: Tekst łaciński i polski. Tom IV (1511–1870): Lateran V, Trydent, Watykan I*, t. 33, Kraków 2005.
- Colson J., *L'épiscopat catholique. Collégialité et primauté dans les trois premiers siècles de l'Eglise*, Paris 1963.
- Concilium Oecumenicum Tridentinum, Episcoporum petitiones de impedimentis residentiae tollendis, Paulo tertio praesentatae. Mense decembris 1540*, w: *Concilium Tridentinum: diariorum, actorum epistularum tractatum nuova collection edita a societate Georresiana*, t. 4, act. I, Friburgi Brisgoviae 1904.
- Congar Y., Dupuy B., *l'Episcopat et l'Eglise universelle. [La préf. du card. Suenens]*, Paris 1962.
- Denzinger H., Schönmetzer A., *Enchiridion Symbolorum*, Friburgi/Br, 1960 (31 éd.).
- Długosz J., *Biskupia visitatio liminum*, „Collectanea Teologica” 1933, nr 14, s. 173–249.
- Głowa S., Bieda I., *Breviarium Fidei. Wybór doktrynalnych wypowiedzi Kościoła*, Poznań 1997.
- Hamer J., *Note sur la collégialité épiscopale*, „Revue des Sciences philosophiques et théologiques” [s.n.] 1960, s. 40–50.
- Jankowiak F., *La Curie romaine de Pie IX à Pie X. Le gouvernement central de l'Église et la fin des États pontificaux*, Rome 2007.
- Magnus Leo I, *Ep. XVI „Ad universos episcopos per Siciliam” (a. 447)*, PL, t. 54.
- Mansi J.D., *Sacrorum Conciliorum nova et amplissima collection*, t. 1–53, Florentiae 1759.
- Palanque J.R., Bardy G., Labriolle P. de, *Le metropoli ecclesistiche alla fine del IV secolo*, w: *Storia delle Chiesa*, t. 3/2, Bologna 1972.

- Rybak R., *La visita „ad limina apostolorum” nei documenti della Santa sede e nel codice di diritto canonico del 1983*, Romae 1994.
- Sacra Congregatio Consistorialis, C. de Lai, card., „*De Relationibus Dioecesanis*” (4.11.1918), AAS 1918, nr 10, s. 487–503.
- Sacra Congregatio Consistorialis, *Decr. „A remotissima”* (31.12.1909), *can. 2.* § 1–7, AAS 1910, nr 2, s. 14.
- Sacra Congregatio Consistorialis, *Decr. „Ad Sacra limina”* (28.2.1959), AAS 1959, nr 51, s. 272–274.
- Sacra Congregatio Consistorialis, *Ordo servandus in relatione de statu ecclesiarum* (31.12.1909), AAS 1910, nr 2, s. 17–34.
- Sacra Congregatio de Propaganda Fide, *Instructio, „Inter praecipua officia”* (1.06.1877), „*Collectanea*” 2(1877), nr 1472, s. 106–109.
- Sacra Congregatio de Propaganda Fide, *Litterae „Ad memorandum Praesulem”* (24.12.1849), „*Collectanea*” 1(1849), nr 1039.
- Schatz K., *Sobory powszechne. Punkty zwrotne w historii Kosciola*, Kraków 2002.
- Sixtus V, *Romanus Pontifex* (20.12.1585), FONTES, t. 1, nr 156.
- Sommier J.-Cl., *Histoire Dogmatique du Saint Siège*, vol. 2, Nancy 1726.
- Thils G., *Unité catholique ou centralisation à outrance?*, Louvain 1969.
- Thomassin L., *Ancienne et nouvelle discipline de l’Eglise touchant les bénéfiques et les bénéficiers*, Paris 1679.
- Tillard J.M., *L’évêque de Rome*, Paris 1982.
- Vandrisse J., *Paul VI et les évêques de France. Un bond dans l’espérance*, Paris 1978.

## Biogram

**Ks. dr Artur Antoni Kasprzak** urodził się w Ostrowie Wielkopolskim 27 VII 1975 r. Po ukończeniu Arcybiskupiego Seminarium w Poznaniu i Wyższego Seminarium w Kaliszu otrzymał święcenia prezbiteratu 25 maja 2000 r. W 2003 r. został wysłany na studia specjalistyczne do Instytutu Katolickiego w Paryżu, gdzie obronił pracę doktorską, otrzymując tytuł doktora z teologii w Instytucie Katolickim Paryżu oraz w trybie *co-tutelle* na Katolickim Uniwersytecie w Louvain w Belgii, (4 XI 2008 r.). Praca doktorska, opublikowana w języku francuskim, nosi tytuł: *Kolegialność episkopalna interpretowana jako współodpowiedzialność w myśli i działaniu kardynała Leona-Józefa Suenensa. Postawa pasterza w kryzysie po Soborze Watykańskim II*. Po powrocie do swojej diecezji ks. Kasprzak pełnił funkcję Diecezjalnego Duszpasterza

Akademickiego (2009-2013), Prefekta ds. studiów w Wyższym Seminarium Duchownym w Kaliszu (2010-2014), Pełnomocnika Dziekana ds. Organizacji Studiów w Wyższym Seminarium Duchownym, Diecezjalnego Referenta ds. Misji (2013–2014). Był członkiem Krajowej Komisji Teologicznej Odnowy w Duchu Świętym oraz Diecezjalnej Rady Koordynującej inicjatywy Nowej Ewangelizacji w diecezji kaliskiej. Od 2014 r. podjął studia postdoktoranckie na Instytucie Katolickim w Paryżu w celu przygotowania *dossier* habilitacyjnego. Zakres obecnych badań specjalistycznych odnosi się do autorytetu w Kościele po Soborze Watykańskim II. Ks. Kasprzak jest autorem kilkunastu publikacji dotyczących odnowy eklezjologii w XX wieku, Soboru Watykańskiego II, problematyki kryzysu, który nastąpił po Soborze Watykańskim II w krajach Europy Zachodniej. Jego artykuły można znaleźć w znanych czasopismach polskich, francuskich i belgijskich.